

Barry Turner

De Berlijnse luchtbrug

De bevoorradingsoperatie die de
Koude Oorlog bepaalde

Karakter Uitgevers B.V.

INHOUD

Lijst van illustraties en kaarten / 7

Kaarten / 9

Hoofdstuk een / 13

Hoofdstuk twee / 43

Hoofdstuk drie / 72

Hoofdstuk vier / 98

Hoofdstuk vijf / 115

Hoofdstuk zes / 141

Hoofdstuk zeven / 172

Hoofdstuk acht / 186

Hoofdstuk negen / 206

Hoofdstuk tien / 229

Hoofdstuk elf / 244

Hoofdstuk twaalf / 256

Hoofdstuk dertien / 271

Hoofdstuk veertien / 278

Nawoord / 295

De eindcijfers op een rijtje / 299

Bibliografie / 303

Noten / 309

Woord van dank / 317

Register / 319

HOOFDSTUK EEN

Voor tweede luitenant John Curtiss was het zijn tweede vlucht naar Berlijn. De eerste, in januari 1945, was een missie met vernietiging als doel. Als navigator bij RAF Bomber Command had hij zijn Handley Page Halifax door de heen en weer zwiepende lichtbundels van de zoeklichten naar het doelwit van die nacht geleid, een olieraffinaderij aan de rand van de stad. Hij had de opdracht om de bomluiken te openen gehoord, de oranje lichtflitsen in de diepte gezien en geprobeerd niet aan de verwoesting en het verlies aan mensenlevens te denken. Nu, in juli 1948, nog maar net drie jaar na het einde van de oorlog, vloog John Curtiss niet óver Berlijn, maar was het de bedoeling dat hij in die stad landde, en zijn vliegtuig had geen bommen aan boord, maar voedsel en brandstof voor een stad die belegerd werd. Hij was slechts een van de duizenden Amerikaanse en Britse bemanningsleden die deelnamen aan de Berlijnse luchtbrug, de meest ambitieuze hulpoperatie in zijn soort die ooit op poten was gezet.

In een tijdsbestek van elf maanden, van juni 1948 tot mei 1949, werden door middel van 277.500 vluchten 2,3 miljoen ton voorraden door de lucht vervoerd. Dagelijks werd er onder andere gemiddeld 4.000 ton steenkool in de stad afgeleverd, bulkloading die nooit eerder door de lucht was vervoerd. Op een recorddag waren er bijna 1.400 vliegtuigen met tussenpozen van nauwelijks een minuut in West-Berlijn geland of opgestegen, waardoor er voor de verkeersleiders een regelrechte nachtmerrie was ontstaan, want de computertechnologie stond in die tijd nog in de kinderschoenen. Maar in nagenoeg elke statistiek met betrekking tot deze luchtbrug werd wel een of ander record ge-

broken. Iedereen die eraan deelnam zou de rest van zijn leven het gevoel houden aan iets bijzonders bijgedragen te hebben.

Toen de luchtbrug werd georganiseerd was John Higgins een achttienjarige motorkoerier.

Gedurende mijn 22 jaar als militair – ik heb in Cyprus, Kenia en andere onrusthaarden gezeten – was Berlijn de plaats waar ik een man ben geworden. In achttien maanden veranderde ik van een opgeschoten Engelse gozer in een volwassene. Voor het eerst zag ik de wereld zoals een fatsoenlijk mens de wereld zou moeten zien.

Vijftig jaar later nam John deel aan de in het kader van dat jubileum gehouden veteranentocht door Berlijn.

Van de schoolkinderen kregen we bloemen. Daarna beklommen we de tribune om er onze plaats in te nemen, toen er een oude dame opstond bij wie de tranen over de wangen liepen en die alleen maar ‘danke, danke’ zei. Ik heb haar mijn bloemen maar gegeven. Ik kon geen woord uitbrengen.

John Curtiss, toen generaal-majoor bij de Britse luchtmacht, was ook bij die veteranenreünie aanwezig. Hij werd benaderd door een man van middelbare leeftijd die graag van zijn dankbaarheid blijk wilde geven. ‘Als u en alle anderen zoals u er niet waren geweest, zou ik er ook niet zijn geweest. Mijn ouders hadden zich heilig voorgenomen om geen kinderen te nemen als de communisten aan de macht zouden komen.’

★

Berlijn was een verdeelde stad in een verdeeld land in een verdeeld continent. Dat was niet de bedoeling geweest. De overwinning op Duitsland had een nieuw begin mogelijk moeten maken, een gezamenlijke geallieerde inspanning om in Europa een duurzame vrede tot

stand te brengen. Maar al snel werd duidelijk dat de veelgeroemde eenheid tussen Amerika, Groot-Brittannië en Rusland op weinig meer was gestoeld dan een gezamenlijk belang bij het verslaan van het nazisme. Nadat de vijand eenmaal was overwonnen, verdween het dunne laagje vernis van militaire en politieke camaraderie al snel.

Terwijl de oorlog nog in z'n volle omvang werd gevoerd beseften de meer sceptische of vooruitziende waarnemers reeds dat deze samenwerking uiterst kwetsbaar was. Het intergeallieerde overleg met betrekking tot het naoorlogse Duitsland begon halverwege 1943, toen de nederlaag van het Derde Rijk, hoewel die nog een tijdje in de nevelige toekomst verborgen lag, als onvermijdelijk werd beschouwd. In oktober van dat jaar werd in Moskou een bedrieglijk constructieve bijeenkomst van de geallieerde ministers van Buitenlandse Zaken gehouden (Cordell Hull voor de Verenigde Staten, Anthony Eden voor Groot-Brittannië en Vjatsjeslav Molotov voor de Sovjet-Unie), die zou leiden tot de European Advisory Commission, de Europese Adviescommissie (EAC), een adviserend lichaam waarin de drie grootmachten zitting hadden en die gevestigd zou worden in Londen. Amerika en Rusland zouden in de commissie vertegenwoordigd worden door hun respectieve ambassadeurs, John Winant en Fedor Goesev, terwijl de Britse belangen zouden worden behartigd door Sir William Strang, die de Britse regering al geruime tijd adviseerde op het gebied van internationale aangelegenheden.

De invulling van hun opdracht werd bepaald door beslissingen die reeds eerder door de top waren genomen. Dat Duitsland akkoord moest gaan met een 'onvoorwaardelijke overgave', waarover president Roosevelt en premier Churchill het in januari 1943 tijdens hun conferentie in Casablanca al eens waren geworden, werd gezien als een manier om te voorkomen dat een afzonderlijk land – zowel uit het oosten als het westen – in de verleiding zou komen om op eigen houtje een wapenstilstand met Duitsland te sluiten. De afwezigheid van enige flexibiliteit bij het beëindigen van de oorlog, impliceerde dat een verslagen Duitsland geen enkele zeggenschap meer zou hebben met betrekking tot het binnenlands bestuur van dat land. Een onvoorwaar-

delijke overgave stond gelijk aan afstand doen van de soevereiniteit. De geallieerden zouden gaan bepalen hoe de Duitsers hun leven dienden in te richten.

Maar dat betekende wel dat de Grote Drie het eens moesten kunnen worden over wat ze nu precies met Duitsland wilden. Maar helderheid hierover bestond op nagenoeg geen enkel punt. Het beste waarmee de EAC uiteindelijk over de brug kwam was een formule voor de opsplitsing van Duitsland in bezettingszones die onder militair bestuur zouden komen te staan, zonder nader bepalingen met betrekking tot de duur of de voorwaarden van zo'n bezetting. Aangelegenheden van gemeenschappelijk belang moesten worden opgelost door een Allied Control Council (ACC) of Geallieerde Controleraad, die bestond uit de betreffende opperbevelhebbers en hun plaatsvervangers. Berlijn zou een eigen Interallied Governing Authority (intergeallieerd bestuursorgaan) krijgen, dat ook wel Kommandatura werd genoemd.

Deze afspraken, die er op papier zo keurig netjes uitzagen, gingen gepaard met een hele lijst open vragen, waarvan het vaststellen van de demarcatielijnen van de bezettingszones en de toegangsroutes naar Berlijn, dat waarschijnlijk in de Russische zone zou komen te liggen, niet de minst belangrijke waren. De westelijke geallieerden gingen ervan uit dat ze vrije en open toegang tot de Duitse hoofdstad zouden krijgen. Maar de Russen weigerden zich wat dat betreft te binden. Strang bemerkte bij zijn Russische tegenhanger bij de EAC, 'een macaber en nogal star persoon',¹ een verontrustende tendens om over elk onbelangrijk detail uitgebreid te delibereren. Door dat toe te schrijven aan 's mans persoonlijke koppigheid, zag hij niet dat dit onderdeel vormde van de Russische tactiek om tijd te winnen, zodat het oprukkende Rode Leger zijn greep op reeds veroverde gebieden kon verstevigen.

Met zijn aangeboren wantrouwen jegens het communisme in het algemeen en Stalin in het bijzonder, had Churchill een duidelijker idee van wat er speelde. Hij had bewezen een realist te zijn en had dan ook een scherp oog voor Stalins obsessie met betrekking tot veiligheid, zowel die van hemzelf als die van zijn land. De vastbeslotenheid van de

Sovjetleider om Rusland te omringen door staten die direct door het Kremlin werden aangestuurd, of er op z'n minst onderdanig aan waren, was zonder meer te vergelijken met zijn behoefte om zich te omringen met ondergeschikten die volkomen loyaal aan hem waren. Gezien de offers die Rusland zich had getroost bij het verslaan van het nazisme, met bijna negen miljoen gesneuvelde militairen en zeventien miljoen omgekomen burgers, ging Stalin ervan uit een groter deel van Duitsland te mogen bezetten, en bevond hij zich in een uitstekende positie om dat te bereiken. Vandaar Churchills beruchte 'percentages'-aanbod aan Stalin, waarbij Russische zeggenschap over Roemenië en Bulgarije geruild werd voor overwegend Britse invloed in Griekenland, terwijl de invloed in Hongarije en Joegoslavië dan gelijkelijk zou worden verdeeld.

Die verdeling viel in Washington niet in goede aarde, waar president Roosevelt, 'mijn buitengewoon goede vriend', zoals Churchill hem bij voorkeur noemde, de voorkeur gaf aan een totaal andere vorm van diplomatie. Hij had zijn politieke leerschool tijdens de Eerste Wereldoorlog doorlopen en hij was dan ook doortrokken met het idealisme van Woodrow Wilson. Het falen van de Volkerenbond, Wilsons geesteskind, maakte Roosevelt alleen nog maar vastbeslotener om een nieuwe wereldorde te creëren die op wederzijds vertrouwen was gebaseerd. Dat was een wereld van verschil met Churchills credo – dat afhankelijk van de persoonlijke smaak, zowel praktisch als cynisch kan worden genoemd – dat de enige manier om de vrede te bewaren bestond uit het zien na te streven van een machtsevenwicht tussen de leidende naties, waarbij alle partijen in staat worden gesteld hun territoriale ambities te bevredigen zonder dat een van hen sterk genoeg wordt om de andere landen te overweldigen.

De eerste barsten in het westelijke bondgenootschap werden zichtbaar tijdens de conferentie die de Grote Drie in februari 1945 in Jalta aan de Zwarte Zee hielden. Noch Roosevelt noch Churchill was tijdens die bijeenkomst optimaal strijdlustig. De Amerikaanse president, die een groot deel van zijn politieke loopbaan invalide was geweest, bevond zich qua gezondheid in een terminale fase en was naar verluidt

tot weinig meer in staat dan ‘situaties door te praten tot er een oppervlakkige conclusie kon worden getrokken’. Churchill verkeerde in betere vorm, maar moest na een inspannende reis vaak rusten. Alleen Stalin was in een opperbeste stemming en putte groot genoeg uit de wetenschap dat het Rode Leger op dat moment vanuit het oosten de Duitse strijdkrachten voor zich uit joeg.

Drie weken na het begin van hun winteroffensief bevonden de Russische voorhoedes zich op zo’n vijfhonderd kilometer van hun beginpunt. De Duitsers waren uit Polen verjaagd, behalve uit de smalle corridor die naar Danzig leidde. Een Duits tegenoffensief was onwaarschijnlijk. Eind januari bevond het uitgestrekte industriegebied in Silezië, met zijn tank- en vliegtuigfabrieken die nog maar nauwelijks van geallieerde bombardementen te lijden hadden gehad, zich in Russische handen. Maar dat alles verbleekte bij één ontzagwekkende realiteit, namelijk dat de afstand van het bruggenhoofd bij Küstrin, gelegen aan de rivier de Oder, tot aan Berlijn, nog geen honderd kilometer was.

Ondertussen waren, zeer tot verlegenheid van de westelijke bevelvoerders, de over een uitgestrekt gebied aangelegde verdedigingswerken van de Siegfriedlinie nog steeds intact, terwijl de Rijn, het belangrijkste doelwit van de D-day-landingen, nog even ver van de geallieerde legers verwijderd lag als Berlijn van de Russen. Terwijl Stalin al grote delen van Oost-Europa in zijn macht had, konden Roosevelt en Churchill maar weinig tegenwicht bieden om zijn vastberadenheid aan te tasten.

Het belangrijkste twistpunt was Polen. Groot-Brittannië had plechtig beloofd borg te staan voor de onafhankelijkheid en het houden van vrije verkiezingen in Polen; per slot van rekening was Groot-Brittannië ten oorlog getrokken om de Poolse vrijheid te verdedigen. Maar ook Rusland had gegronde, of op z’n minst moeilijk weerlegbare rechten om bij een overeenkomst inzake Polen betrokken te zijn. De uitgestrekte vlaktes van dat land mochten indringers nooit meer in de verleiding brengen Rusland binnen te vallen. Stalin wilde dat de Russische grens verder naar het westen zou worden verlegd, terwijl Polen voor

dit gebiedsverlies moest worden gecompenseerd door uit te breiden ten koste van Duitsland. Daarnaast wilde Stalin een regering in Warschau die welwillend tegenover de wensen van Moskou stond. Uiteraard stond men daar in Londen, waar zich een Poolse regering in ballingschap bevond, uiterst onwelwillend tegenover. Churchill protesteerde krachtig, maar had geen andere keus dan de door Stalin zorgvuldig geselecteerde kandidaten te accepteren die de kern van het nieuwe regime moesten gaan vormen. De Sovjetleider beloofde op een nader te bepalen datum 'vrije en ongebonden verkiezingen' te laten houden. Churchill liet zich niet in de luren leggen, maar Roosevelt koos ervoor wat inschikkelijker te zijn.

In maart 1945 werden vijftien Poolse verzetsleiders, van wie redelijkerwijs verwacht had mogen worden dat ze tot de nieuwe regering zouden toetreden, gearresteerd en naar Moskou overgebracht, waar ze onder dwang bekentenissen op valse beschuldigingen aflegden, waaronder de aantijging dat Polen deel uit wilde maken van een door de Britten opgetuigd anti-Sovjetblok. Na ingrijpen van bovenaf bleek dat alle belangrijke ministersposten, waaronder die van justitie en staatsveiligheid, door communisten werden bezet. De verontwaardiging in Washington over het feit dat Stalin zo schaamteloos in strijd met de geest van Jalta handelde, werd nog eens versterkt door het nieuws dat er in het door de Russen bezette Roemenië een marionettenregime was geïnstalleerd.

Er nog steeds van overtuigd dat Stalin op andere gedachten kon worden gebracht, wendde Roosevelt zich tot de recentelijk tot stand gekomen Verenigde Naties, in de verwachting dat die het kader zouden leveren waarbinnen de twee supermachten, plus Groot-Brittannië, China en, hoewel dat wat problematischer lag, Frankrijk in een sfeer van wederzijds respect hun problemen en die van de rest van de wereld konden oplossen. Maar zelfs Roosevelt zal een diepe zucht niet hebben kunnen onderdrukken toen hij in Jalta zijn handtekening onder de Verklaring omtrent het Bevrijde Europa zette, een toezegging van de Grote Drie om de bevrijde naties te helpen bij 'het vernietigen van de laatste overblijfselen van het nazisme en het scheppen van zelf

gekozen democratische voorwaarden'. De president leefde nog net lang genoeg om te beseffen hoe cynisch deze bewoordingen waren. Verder sloot Rusland zich aan bij de oorlog tegen Japan in ruil voor territoriale en andere toezeggingen die voorlopig nog niet in de openbaarheid werden gebracht.

Met betrekking tot de netelige vraag betreffende herstelbetalingen, werd in principe vastgelegd dat het nationaal vermogen van Duitsland binnen twee jaar na het einde van de oorlog naar het buitenland zou worden overgebracht, om zo het militaire potentieel van dat land te vernietigen; dat er jaarlijks 'voor een nog nader vast te stellen periode' goederen vanuit Duitsland naar het buitenland zouden worden overgebracht; en dat er Duitse arbeidskrachten ingezet dienden te worden. Door de uit drie mogendheden bestaande Allied Reparations Commission (geallieerde commissie voor herstelbetalingen), dat kantoor hield in Moskou, werd een gedetailleerd plan opgesteld. Ondanks fel Brits verzet slaagde Stalin erin het totaal aan herstelbetalingen vastgesteld te krijgen op twintig miljard dollar, waarvan vijftig procent naar de Sovjet-Unie zou gaan. Was dit een definitieve toezegging? Later zou Rusland beweren dat dit het geval was. Groot-Brittannië en Amerika ontkenen dat.

Maar Churchill boekte ook successen. Zonder al te veel moeite pareerde hij Roosevelt's hernieuwde poging om het Britse Rijk in het Atlantisch Handvest uit 1941 op te nemen, een ambitieus document waarin wereldomvattende samenwerking en vrijwaring van politieke onderdrukking werden beloofd. Het had enige tijd geduurd voor Churchill had begrepen dat als Roosevelt sprak over naties die het recht hadden op zelfbeschikking, hij daarmee ook doelde op landen die onder Britse heerschappij vielen. Er kwam een scherpe reactie toen Washington zinspeelde op het feit dat het wellicht wenselijk was om Hongkong aan China terug te geven. In Jalta putte Churchill kracht uit Stalins interpretatie van het Atlantisch Handvest, waarbij zijn eigen territoriale aanspraken niet werden uitgesloten. De adembenemende schaamteloosheid van Stalin toen die op een gegeven moment een Amerikaans voorstel steunde om alle Britse overzeese gebiedsdelen

onder internationaal toezicht te plaatsen, veroorzaakte bij Churchill, geheel terecht, grote verontwaardiging.

Als het ging om het verlenen van steun aan Franse eisen stond Churchill voor een hopeloze taak. Als leider van de Vrije Fransen en hoofd van de voorlopige Franse regering had generaal Charles de Gaulle verwacht Jalta als platform voor nationaal eerherstel te kunnen gebruiken. Maar noch Roosevelt noch Stalin was daartoe bereid. Beiden stonden afwijzend tegenover de Franse aanspraken op de status van grote mogendheid en Roosevelt had een grote antipathie jegens De Gaulle, want die beschouwde hij als een onbetrouwbare en on dankbare bondgenoot. Ook Churchill had de neiging om tegenover de dogmatische Franse leider zijn geduld snel te verliezen ('Frankrijk heeft de komende winter en het voorjaar zo'n zware dobber aan overleven dat het zich niet kan permitteren zich bij oorlogskwesties als een grote mogendheid voor te doen'), maar bleef geloven in een Europese toekomst waarin Frankrijk het tegenwicht voor een Duitse revival moest vormen. Roosevelt, die positief stond tegenover elk idee dat de druk op Amerika kon verminderen wat betreft de verwachtingen dat dit land het naoorlogse Europa onder zijn hoede zou nemen, ging er mee akkoord dat Frankrijk zijn eigen bezettingszone in Duitsland zou krijgen, waardoor het het vierde lid van de Geallieerde Controleraad voor Duitsland zou worden. Stalin accepteerde dat met tegenzin en op voorwaarde dat de Franse zone ten koste zou gaan van de gebieden die oorspronkelijk voor Groot-Brittannië en Amerika bedoeld waren.

★

Lees ook van Karakter Uitgevers B.V.

BARRY TURNER

Karl Dönitz – De laatste dagen van het Derde Rijk

‘Een fascinerende biografie.’ – *NBD Biblion*

Grootadmiraal Dönitz (1891-1980) volgde Adolf Hitler na diens dood op als tweede Führer van het Derde Rijk. De Geallieerden hadden hem leren kennen als een formidabele tegenstander met innoverende tactieken en vreesden zijn rondzwervende wolfpacks van duikboten die hun schepen in groten getale tot zinken brachten. Op de Atlantische Oceaan was niemand veilig: van de Noordzeekust tot de Oostkust van Amerika keken kapiteins en bemanningsleden nerveus naar de golven, uit angst het volgende doelwit te worden van deze

U-boten. Duizenden kwamen om het leven door de nagenoeg onzichtbare sluipmoordenaars onder leiding van Karl Dönitz.

Ondanks zijn nietsontziende oorlogstactieken verdient Dönitz – een van Hitlers meest loyale volgelingen – lof voor zijn pogingen de oorlog zo snel mogelijk te beëindigen en zijn inzet om in de chaotische nadagen van de Tweede Wereldoorlog zo’n twee miljoen burgers en soldaten vanuit Oost-Europa te evacueren. Hij maakte daarbij gebruik van wat er over was gebleven van zijn eerder zo angstaanjagende vloot.

Barry Turner betoogt dat hoewel Dönitz nimmer los gezien kan worden van de verschrikkingen (of van het kwaad) van het Derde Rijk, zijn bijdrage aan de oorlog en acties tijdens de oorlog in hun totaliteit gezien moeten worden. *Karl Dönitz, de laatste dagen van het Derde Rijk* geeft een genuanceerd portret van de laatste leider van nazi-Duitsland en biedt een onweerstaanbaar verslag van de climax van de oorlog in Europa. Het schetst een fascinerend en meeslepend beeld van een complexe man in het centrum van de macht tijdens een allesbepalende periode in onze geschiedenis.

ISBN 978 90 452 1065 0 | ISBN e-book 978 90 452 1195 4